

Гончар Л.В.,

доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки Інституту проблем виховання НАПН України

СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПІДВИЩЕННЯ ВИХОВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ БАТЬКІВ ІЗ СІМЕЙ ВИМУШЕНИХ ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ

Кожна сім'я має комплекс характеристик, які визначають її виховні можливості та більшою чи меншою мірою забезпечують розвиток і виховання дитини. Ці характеристики багато дослідників трактують як «виховний потенціал сім'ї».

У педагогічній науці поняття «виховний потенціал» вирізняється силовим аспектом будь-якої взаємодії протилежних сторін. В одних випадках виховний потенціал розглядають як множину узгоджених колективних впливів з виховною метою. В інших – як інформаційне поле, з якого сама особистість добирає цікаві для неї факти, відомості для задоволення особистих потреб у саморозвитку.

Різнобічний аналіз праць вчених (І. Зверєвої, Т. Кравченко, О. Кучмаєвої, О. Петрякової) дозволяє зробити висновок, що виховний потенціал сім'ї розглядається в основному як комплекс виражених і потенційних чинників (факторів, умов), виражених і потенційних, які у своїй сукупності визначають стан сімейного середовища.

У роботах сучасних дослідників «виховний потенціал сім'ї» розкривається через поняття «виховна функція», зокрема, як: здатність сім'ї реалізовувати функції виховання, розвитку та соціалізації дитини» (Р. Овчарова); складна сукупність педагогічних знань, умінь, культурно-ціннісних орієнтацій, батьківських внутрішньосімейних взаємин, що визначає розвиток виховної функції сім'ї» (Н. Додокіна); можливості сім'ї у формуванні особистості, що реалізуються завдяки різним видам її діяльності та функціям, у тому числі й виховній (А. Чуприна).

Дещо ширше трактує поняття «виховний потенціал сім'ї» О. Кучмаєва, розуміючи під ним реальну, фактичну здатність сім'ї до виховання дітей з огляду на конкретні соціальні обмеження, збалансованість матеріальних і нематеріальних ресурсів. Дослідниця підкреслює, що, на відміну від «виховної функції», поняття «виховний потенціал сім'ї» дозволяє визначити її наявні можливості. Разом із тим указує, що ці можливості можуть бути як реальними, фіксованими, які використовуються в цей час функціонування сім'ї, так і прихованими, такими, які не використовуються з будь-яких причин. До показників, що окреслюють виховний потенціал сім'ї як явище, дослідниця зазначає: цінності, сформовані в сім'ї, в тому числі орієнтації на сімейний спосіб життя, дозвілля, характер і зміст вільного часу, комунікативне (зовнішнє) й особистісне (творче) спілкування, потреби, інтереси, настанови, мотиви виконання соціокультурних функцій та інші можливості сім'ї, яка долучається до участі в справах суспільства. Чинниками реалізації виховного потенціалу сім'ї є зміст і спосіб внутрішньосімейних взаємин і, передусім, ставлення до дитини [2, с.193].

Викликає інтерес трактування означеного поняття в доробку дослідників (О. Докукіна, Т. Кравченко, І. Мачуська, Л. Повалій, О. Хромова та ін.), які вслід за І. Зверевою й Ж. Петрочко розглядають виховний потенціал сім'ї як наявні засоби, джерела, що можуть бути приведені в дію, використані для досягнення мети, вирішення завдань, здійснення плану. До ознак цього поняття зазначають також сукупну здатність та готовність дорослих до виховання дитини, вміле використання відповідних знань і вмінь, що ґрунтується на індивідуальному підході до особистості. У широкому розумінні виховний потенціал сім'ї, на думку дослідників, – це : елементарний догляд – забезпечення базових потреб дитини в їжі, відпочинку, сні, одязі тощо; гарантії безпеки – стан захищеності життєво важливих інтересів дитини, забезпечення адекватних способів задоволення і захисту її потреб і прав; емоційне тепло – стан емоційного комфорту, в якому конструктивно реалізується ставлення індивіда до оточення, чутливість до переживань дитини, прояв співчуття, чуйності до неї; стимулювання – заохочення до дій, активізація діяльності, вплив, що зумовлює

динаміку розвитку дитини; життєві орієнтири – ідеальні уявлення про цінності, мету і завдання у процесі життєдіяльності; вид управління у вихованні; обмеження – визначення певних меж, умов поведінки, діяльності, самовираження; стабільність – стійкість, постійність, незмінність настанов, пріоритетів, правил, цінностей [3, с.180-181].

Отже, виховний потенціал сім'ї виявляється у матеріальних і побутових умовах, структурі, моральній, емоційно-психологічній і трудовій атмосфері сім'ї, життєвому і фаховому досвіді батьків, організації сімейного дозвілля, сімейних традиціях, системі й характері внутрішньосімейного спілкування, рівні освіти і педагогічної культури дорослих членів сім'ї (насамперед батьків), розподілі між ними виховних функцій, взаємозв'язку сім'ї і школи.

Зі сказаного випливає, що виховний потенціал сім'ї є сукупністю реальних і потенційних можливостей соціально-педагогічної самоорганізації сім'ї, що дає змогу цілеспрямовано задовольняти різноманітні потреби членів сім'ї, насамперед в міжособистісному спілкуванні. Уважаємо, що характер його формування визначають як об'єктивні (склад сім'ї, загальний рівень освіти батьків, матеріальні умови тощо), так і суб'єктивні чинники. Дотримуємося думки, що об'єктивні чинники є достатньо сталими протягом тривалого часу, тож непідвладні педагогічному впливу. На цій підставі виокремлюємо суб'єктивні чинники виховного потенціалу сім'ї – ціннісно-гуманний, комунікативно-емоційний, компетентнісний, організаційно-діяльнісний [1, с. 96].

Особливо гостро постає проблема підвищення виховного потенціалу батьків з сімей, соціальне функціонування яких з об'єктивних і суб'єктивних причин ускладнене або порушене, а їх існування перебуває під загрозою, тобто з сімей вимушених переселенців. За останніми даними Дитячого Фонду ООН (ЮНІСЕФ), понад 230 тисяч людей стали вимушеними переселенцями. Багато регіонів України стали другою домівкою для багатьох родин, які стали свідками військових дій, багато з яких втратили рідних, знайомих, роботу, документи, будинки та нажиті протягом усього життя матеріальні цінності. У процесі такого переїзду, який здебільшого супроводжується різноманітними труднощами й

адаптацією, переселенці переживають безліч соціальних, економічних і психологічних проблем.

На думку Л.Петришин та Г.Лещук, основними методами соціально-педагогічної роботи з даною категорією сімей, є: соціально-педагогічна допомога, підтримка, профілактика; корекція відносин та реабілітація (моделювання ситуації для вирішення подібних проблем в майбутньому, сфер успішної діяльності); підтримка ініціатив як всієї сім'ї, так і окремого її члена; відновлення втрачених вмінь клієнта та повернення людини до нормального життя; консультування; підтримка; сімейна терапія [4, с.43].

Найбільш ефективними у виховному плані засобами роботи з сім'ями вимушених переселенців, на нашу думку, є ті, які ґрунтуються на діалозі, є рефлексивними й емоційно насиченими тощо. Насамперед, це спілкування, яке має ігрові засади і включає різноманітний зміст інформації відповідно до поставлених завдань. З цією метою застосовували різноманітні технології спілкування для практичного вирішення проблем сімейного виховання, дискусії, метод «фокус-груп», аверсивну терапію, метод вікарного навчання, методику ОВСВ (оцінка власного стилю виховання) та ін.

Окрім традиційних форм, як-то міні-лекція і бесіда, у роботі з батьками з сімей вимушених переселенців застосовувалися різноманітні дискусії, творчі завдання, ігрові вправи, обговорення проблемних ситуацій, інтерактивні лекції, інформаційні дискурси, електронне листування, прослуховування аудіозаписів відповідей дітей на запитання психолога (анонімні), прослуховування й активне обговорення аудіолекцій, радіопрограм («Сім'я – фортеця моя», «Батьківські години», «Школяда»), перегляд телепередач («Говорить Україна», «Кохана, ми вбиваємо своїх дітей»), ознайомлення з пізнавальними сайтами («Інтернет-енциклопедія сім'ї», «Український сімейний ресурс», «Дитяча психологія для батьків»), проведення групових та індивідуальних консультацій і т. ін. Означене змістово-методичне забезпечення було спрямоване на роботу з батьками з сімей вимушених переселенців з метою покращення їхнього виховного потенціалу.

Список використаних джерел

1. Гончар Л. В. Формування гуманних взаємин батьків з дітьми молодшого шкільного і підліткового віку: монографія. Київ : ТОВ "Задруга", 2017. 360 с.
2. Кучмаева О. В. О современной семье и ее воспитательном потенциале. *Социологические исследования*. 2015. № 3. С. 78-81. URL: <http://ecsocman.hse.ru/data/2011/01/28/1214883018/Kuchmaeva.pdf> (дата звернення 17.08.2018).
3. Педагогічна підготовка сімей різного типу до професійного самовизначення старшокласників: методичний посібник / за заг. ред. Т. В. Кравченко. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 268 с.
4. Петришин Л.Й., Лещук Г.В. Змістові аспекти соціально-педагогічної роботи з вимушеними переселенцями та їх сім'ями в сучасних соціальних умовах. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2016. № 1 (11). С.40-46.